

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

УДК 342.72/73

О.В. Бойченко
кандидат технічних наук, доцент,
професор
О.О. Ончурова
здобувач

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

Розглянуті ключові моменти нормативно-правових актів національного та міжнародного характеру у сфері захисту прав людини. Визначені основні нормативні прогалини у сфері забезпечення права людини на інформацію. Запропоновані деякі напрямки удосконалення механізму реалізації права людини на інформацію.

Ключові слова: право на інформацію, інформаційне суспільство, засоби масової інформації.

Головною відмінністю сучасного розвитку світу є глобалізація світових економічних і політичних процесів, невід'ємною складовою яких є інтенсивне використання досягнень сучасних інформаційних технологій.

У сучасному світі інформація є найціннішим глобальним ресурсом, який постійно ускладнюється, змінюється і зростає.

Проблема правового регулювання відносин у сфері інформатизації суспільства на сьогодні є надзвичайно актуальною для України. Це обумовлено, перш за все, тим, що застосування інформаційних технологій та комп'ютерної техніки значно розширює можливості використання інформації, в тому числі й щодо фізичних осіб, яке потребує надійного захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина [1]. Існує ряд проблем адаптації українського законодавства про інформацію до норм міжнародного права. Обмеження прав і свобод людини, а також перешкоджання роботі засобів масової інформації може перешкодити євроінтеграції України.

Право людини на інформацію, яке розуміється як свобода слова, вільне вираження ідей та доступ до інформації визначається більш ніж у 142 конституціях держав світу та інших нормативно-правових актах. Ця проблема також знайшла своє відображення в багатьох роботах таких фахівців, як Арістова І. В., Петров Є. В., Кушакова Н. В. та інших. Але необхідність подальшого наукового пошуку обґрунтовується наявністю прогалини законодавстві, що направлені на функціонування механізму реалізації прав людини та створення повноцінного інформаційного суспільства в Україні.

Метою даної статті є дослідження основних проблем нормативно-правового характеру формування механізму реалізації права людини на

інформацію, а також вироблення на основі отриманих результатів необхідних пропозицій та рекомендацій.

Інформація є складовою розвитку людини як особистості. Поряд з цим інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) мають величезний вплив на всі сфери життєдіяльності людини. Стрімкий прогрес цих технологій відкриває зовсім нові перспективи досягнення більш високих рівнів розвитку.

Експерти ООН вважають, що в якості необхідного фундаменту сучасного інформаційного суспільства виступає право кожної людини на свободу переконань і на вільне їх вираження, яке включає в себе свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів, що відображено у ст. 19 Загальної декларації прав людини.

ІКТ слід розглядати як потужний інструмент, здатний вплинути на підвищення продуктивності, економічного зростання та підвищення якості життя для всіх. Вони також можуть сприяти веденню діалогу між народами і країнами.

Побудова інформаційного суспільства має бути орієнтована на інтереси людей. Надання справедливого і прийняттого в ціновому відношенні доступу до інфраструктури ІКТ і послуг на базі ІКТ складає одну із задач інформаційного суспільства та має стати метою всіх зацікавлених сторін, що беруть участь в його побудові.

Щодо України, то питання міжнародно-правового регулювання реалізації прав і свобод людини та громадянина набувають особливого значення в умовах побудови сучасної демократичної правової держави, які, власне кажучи, є реальним фундаментом національного законо-

ства України в різних сферах життя суспільства й держави.

Не зважаючи на те, що реалізація та забезпечення прав і свобод людини переважно становлять собою внутрішньодержавні відносини, які впроваджуються в життя за допомогою норм національного права і відповідних правових механізмів, базисний характер міжнародно-правових норм у цій сфері не викликає сумнівів.

Створення спеціальних структур «захисту інформації», жорсткість режиму доступу до архівних матеріалів — усе це укладається у певну систему. Тим самим порушується одне з найважливіших прав людини — право на інформацію. При цьому ігнорується істотний демократичний принцип — принцип відкритості та публічності влади. Для України це має особливе значення, тому що рівень довіри населення держави до влади дуже низький.

У літературі висловлюються точки зору, у яких право громадян на інформацію лише складова частина свободи слова і преси, або, навпаки, свобода інформації — умовне позначення цілої групи свобод і прав: свободи слова або свободи вираження думок; свободи преси та інших ЗМІ; права на одержання інформації, що має суспільне значення; свободи поширення інформації. Вважається, що право на інформацію не охоплюється цілком свободою слова і преси. Воно значно змістовніше і має власну субстанцію, грає свою роль у задоволенні певних інтересів суб'єктів: тому зрізаність даного найважливішого права необгрунтовано [2, с. 269].

Для вирішення цієї проблеми, Арестова І. В. запропонувала серед законодавчих гарантій визначити потребу в прийнятті спеціального Закону України «Про право на інформацію», де важливо закріпити основи інформаційної системи в країні, дати нормативну характеристику інформації та її видів, визначити права й обов'язки суб'єктів інформаційних відносин, юридичний режим роботи з інформацією. Подібні закони діють в багатьох державах світу.

Україна, підписавши Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, в якому зафіксовано, що «держави-учасниці ставлять за мету полегшення більш вільного та широкого розповсюдження всіх форм інформації та обмін інформацією з іншими країнами», тим самим поряд з іншими державами проголосила свій намір сприяти: розповсюдженню усної інформації; розповсюдженню на своїй території газет і друкованих видань інших держав-учасниць; поліпшенню доступу громадськості до друкованих видань та розширенню можливості підписки на основі правил кожної сторони; розповсюдженню радіоінформації так, щоб це відповідало інтересам взаєморозуміння між народами [3, с. 346].

Необхідним елементом відкритого інформаційного суспільства є забезпечення кожному можливість мати доступ до інформації, ідей, знань і вносити в ці галузі свої корективи.

Але тут постає ще одна проблема, з приводу права власності на інформацію, тому як і всі суб'єктивні права, право на інформацію має свої межі. Так, в ст. 46 Закону України «Про інформацію» оговорені деякі обмеження щодо права на інформацію, а саме не підлягають розголошенню відомості, що стосуються лікарської таємниці, грошових вкладів, прибутків від підприємницької діяльності, усиновлення, листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, крім випадків, передбачених законом.

Будь-яке право можна вважати реальним тільки у разі надання праволоділцю достатніх засобів для припинення порушення та відновлення порушених прав і інтересів. Стаття 19 Цивільного Кодексу України проголошує, що особа має право на самозахист своїх прав від їх порушень і протиправних посягань, способи самозахисту повинні відповідати змісту права, що порушене, та характерові дій, якими ці права порушені, і не можуть суперечити вимогам закону [4, с. 8]. А ст. 47 Закону України «Про інформацію» проголошує, що порушення законодавства про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Аналіз законодавства, дозволяє визначити певні протиправні дії, які можуть призвести до порушення права на інформацію. До таких слід віднести: несобгрунтовану відмову від надання відповідної інформації; надання інформації, що не відповідає дійсності; несвочасне надання інформації; навмисне приховування інформації; примушення до поширення або перешкоджання поширенню чи безпідставну відмову від поширення певної інформації; поширення відомостей, що не відповідають дійсності, принижують честь і гідність особи; використання і поширення інформації стосовно особистого життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків; несобгрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом [5, с. 182-183].

Основною складовою інформаційного суспільства є принцип свободи друку і свободи інформації, а також незалежності та різноманітності засобів масової інформації. Свобода шукати, одержувати, передавати і використовувати інформацію для створення, накопичення і поширення знань має істотне значення для інформаційного суспільства.

Традиційні засоби масової інформації в усіх їх видах відіграють важливу роль в інформацій-

ному суспільстві, і ІКТ повинні сприяти цьому, що має бути належним чином відображено в національному законодавстві, враховуючи при цьому міжнародні стандарти.

Зважаючи на те, що Україна прагне стати повноправним членом світового співтовариства, що видно з основних напрямів зовнішньої політики держави, зокрема євроінтеграції, це означає, що нам необхідно дотримуватися міжнародних норм у цій галузі.

Повага прав людини і демократії розглядається в даний час в якості однієї з найважливіших умов членства будь-якої держави в Європейському Союзі. Безумовно, що і Декларація прав і свобод людини 1948 р., і Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р., і Міжнародні пакти про права 1966 р. закріплюють перелік прав і свобод, які країни Євросоюзу гарантують своїм громадянам. Ще в 2000 р. Європейський Союз прийняв Хартію основних прав Європейського Союзу, яка стала основою гарантій прав людини в Євросоюзі. Кожна людина має право на свободу висловлювати свою думку.

Згідно ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод - це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку державної влади і незалежно від державних кордонів. Дотримуються свобода та плюралізм засобів масової інформації. Ця стаття не перешкоджає державі вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

Здійснення цих свобод пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я і моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя».

Зміст ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод регламентує, що реалізація права на свободу вираження думок обмежена багатьма застереженнями, зміст яких допускає їх різні тлумачення.

Що стосується України, то вона порівняно недавно почала рухатися в напрямку побудови інформаційного суспільства. У ст. 34 Конституції України зафіксовано «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати

ти і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір» [6, с. 9].

Саме захист прав людини в галузі інформації, захист прав ЗМІ виступають як основні принципи функціонування демократичної держави.

У зв'язку з цим в Україні спільно з ЄС та Радою Європи в 2008–2010 роках проводилась програма «Сприяння впровадженню європейських стандартів в українському медіа просторі». Головним аспектом цього проекту було підвищення стандартів журналістики з метою забезпечення кращого інформування української громадськості про політичні та соціальні процеси в країні. З огляду на це робота проекту була здійснена у трьох окремих, але пов'язаних між собою напрямках:

1. Забезпечення постійної підтримки зміцнення правових меж для медіа.

2. Підвищення стичних стандартів професії журналіста.

3. Підтримка постійного діалогу між ЗМІ, громадянським суспільством та державною адміністрацією на регіональному рівні [7].

Основним законом, що закріплює право громадян України на інформацію та закладає правові основи інформаційної діяльності є Закон України «Про інформацію». Ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення її незалежності, Закон стверджує інформаційний суверенітет України і визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

У ст. 9 Закону України про інформацію йдеться про право на інформацію, а саме: «всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій» [8, с. 2]. За умови, що реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

У розділі 6 Закону України про інформацію говориться про те, що громадяни України мають право на вільний і безперешкодний доступ до інформації через зарубіжні джерела, включаючи пряме телевізійне мовлення, радіомовлення і пресу.

Багато представників ЄС висловлюють стурбованість гальмуванням демократичних процесів на Україні. Зокрема стурбованість висловлювалася щодо процесу демократизації в Україні, особливо, це стосується питань прав людини і

свободи засобів масової інформації. При цьому вважається, що права і свободи — це основні цінності ЄС, які впливають на ведення переговорів і укладення такої угоди, над якою сьогодні працюють Євросоюз і Україна [9].

Безумовно, одна з головних перешкод вступу України в Європейський Союз є розбіжності в законодавстві. Основні особисті права і свободи в Європейському Союзі закріплені в Хартії ЄС, зокрема даний документ регламентує свободу вираження думок і свободу інформації, право на доступ до офіційної документації, право на інформацію і консультації працівників всередині підприємств.

Проте конституційне закріплення права на інформацію ще не робить зрозумілим механізм його реалізації. Це стосується, наприклад, надання відповідної інформації державними органами і органами місцевого самоврядування за запитами громадян.

Крім розробки якнайчіткішого механізму здійснення права на доступ до різного роду інформації, її отримання, поширення, використання тощо, необхідно також внести зміни до чинного законодавства у зв'язку з дуже швидким розвитком сучасних інформаційних технологій та мереж, зокрема Інтернет, зробити свого роду «модернізацію» застарілих законодавчих визначень і понять, приділити серйозну увагу узгодженню національного законодавства з міжнародними нормами і стандартами в інформаційній галузі.

Аналіз національних нормативно-правових документів у галузі реалізації конституційного права на інформацію (яких більше 110) свідчить, що сьогоденне законодавство не дає однозначних відповідей на такі принципи питання: на яку інформацію громадяни мають право; який склад цих прав; як їх реалізовувати.

А з погляду на те що, ЗМІ відіграють особливу роль у суспільстві завдяки перш за все величезному впливу на масову свідомість, формуванню системи соціально-політичних настанов, треба мати на увазі проблему «незалежності» і «об'єктивності» ЗМІ. Існує думка, що сама соціальна функція ЗМІ криє у собі конфліктність.

Вивчення та аналіз законодавчого регулювання різних видів ЗМІ, і в цьому контексті права людини на продукування та розповсюдження інформації в електронному, друкованому та іншому вигляді потребує окремого дослідження зважаючи на той обсяг порушених питань.

Треба підкреслити, що деякі з існуючих нормативних актів суперечать один одному чи взагалі застаріли, а в інформаційній сфері увесь час виникають нові колізії, тому необхідно активніше розвивати відповідну законодавчу базу. Відсутність чітких демократичних правових засад,

неточність, а часом відсутність офіційного визначення широкоживаних термінів у цій галузі гальмує її розвиток в цілому [10, с. 54].

Вищезазначене свідчить про те, що в Україні назріла гостра необхідність удосконалення законодавства, яке регулює відносини у сфері інформації, інформатизації та інформаційних технологій. Аналіз нормативно-правових актів показує, наявність нечітко визначених положень. Ще однією проблемою є правова неграмотність громадян, адже грамотність — це одна з головних ознак сучасного цивілізованого суспільства. Знання своїх прав і умінь їх відстоювати найнеобхідніша умова свободи та рівності.

Механізм реалізації права людини на інформацію має забезпечуватися:

- створенням в органах державної влади та органах місцевого самоврядування спеціальних інформаційних систем, які б забезпечували в установленому порядку доступ до інформації;
- впровадженням заходів щодо підвищення правової грамотності населення, а саме роз'яснення громадянам їх прав щодо доступу до інформації різноманітного характеру, особливо щодо персональних даних;
- чіткою побудовою системи гарантій реалізації права людини та громадянина на інформацію.

Література

1. *Ткаченко А.А.* Права человека в информационном пространстве Украины / Ткаченко А.А. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.masters.donntu.edu.ua/2008/fvti/tkachenko/library/4.htm>.
2. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія / За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: — Х.: Університет внутрішніх справ, 2000. — 368 с.
3. *Баймуратов М.А.* Международное право: учебник / Баймуратов М.А. — Х.: Одиссей, 2000. — 736 с.
4. *Цивільний кодекс України:* від 16.01.2003 р. № 435-IV-ВР / ВВР України. — 2003. — №№ 40-44. — ст. 356.
5. *Петров Є.В.* Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук: спец. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» 12.00.03. / Петров Є.В. — Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2003. — 184 с.
6. *Конституція України:* від 28.06.1996 р. // ВВР України. — 1996. — № 30. — ст. 141.
7. *Запровадження європейських стандартів до українського медіа простору.* [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/projects/short%20fact.html>.

8. Закон України про інформацію від 02.10.1992 р. 2657-ХІІ // ВВР України, 1992, № 48, ст. 650.

9. Интеграция Украины в Европу может быть затруднена. Электронный ресурс. — Режим доступу: <http://www.rian.ru/world/20110121/324549530.html>.

10. Кушакова Н.В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз): дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук: спец. «Конституційне право» 12.00.02 / Кушакова Н.В. — К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2003. — 208 с.

О.В. Бойченко, О.О. Ончурова

Проблеми правового регулювання права человека на інформацію в Україні.

Рассмотрены ключевые моменты нормативно-правовых актов национального и международного характера в сфере защиты прав человека. Определены основные нормативные пробелы в сфере обеспечения права человека на информацию. Предложены некоторые направления усовершенствования механизма реализации права человека на информацию.

O.V. Boychenko, O.O. Onchyrova

Problems of the legal adjusting of human right on information in Ukraine.

The key moments of the normative-legal acts of national and international nature are considered in sphere of protection of the human rights. Basic normative flaws are determined in the field of providing of the human right to information. Basic directions of improvement of the mechanism to realization of the human right to information are offered.